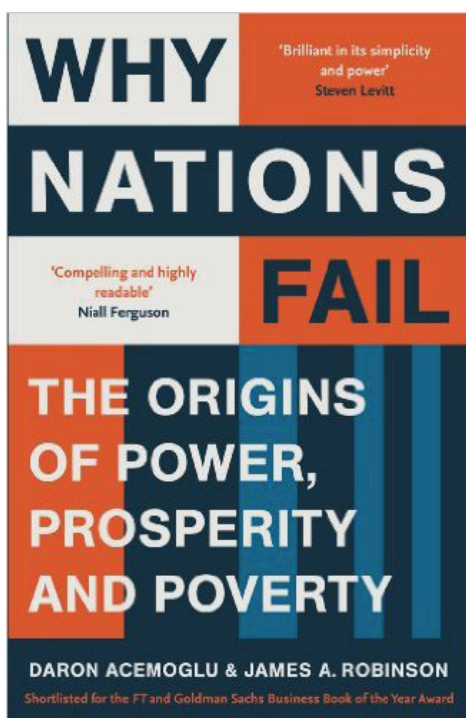

*Дејан Бурсаћ**

Институт за политичке студије, Београд

ЗАШТО НАЦИЈЕ ПРОПАДАЈУ

Приказ књиге: Daron Acemoglu, James A. Robinson, Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty, Profile Books, London, 2013, p. 529.

* Истраживач сарадник.

Већ деценијама, политиколози, економисти, социолози, историчари и други истраживачи из различитих сфера друштвених наука, покушавају да нађу одговор на питање порекла и узрока глобалне економске неједнакости – тзв. развојног јаза који постоји између богатих и развијених држава са једне, односно сиромашних земаља са друге стране. Током дуготрајне и често дифузне академске дебате, крхки научни консензус је лутао између више могућих тумачења: од практичних објашњења мањка капитала и лоших економских политика спровођених у земљама тзв. Трећег света, до теорија зависности, (нео)колонијализма и осталих системских објашњења, која су обично у обзир узимала односе између глобалног севера и југа. Утисак је, међутим, да уверљив одговор и свеобухватно објашњење још увек нису пронађени.

Управо у тај теоријски вакуум покушали су да уђу аутори књиге коју приказујемо: амерички економиста турског порекла Дарон Ачемоглу, са Масачусетског института технологије; и британски политиколог Џејмс А. Робинсон, професор на Харварду. Њихово дело покушава да из перспективе неоинституционалистичког приступа објасни различите исходе историјског развоја народа и држава, нарочито у смислу економског богатства; те да на тај начин одговори на питање: зашто неке нације успевају да акумулирају богатство, док друге доживљавају неуспехе, па као последица тога чак и нестају са историјске сцене? Да би утврдили шта утиче на судбину нација, аутори се посвећују анализи великог броја студија случаја, а у том задатку примењују и бројна знања и парадигме из области компаративних политичких наука, развојне економије, историје и нарочито економске историје.

Робинсон и Ачемоглу идентификују два кључна фактора за економски раст. Први је постојање централизованог државног апарата у смислу минимума централизованог политичког одлучивања; а други, важнији – постојање инклузивних политичких и економских институција. Други фактор добија претежну пажњу у књизи: за ауторе, управо квалитативна природа институција одређује судбину нација.

Они налазе да инклузивне (отворене, плуралистичке) институције креирају даље стимулусе за инвестирање, иновације, креативност, продуктивност и константну промену ка политикама које доносе већи просперитет, кроз формално или неформално успостављен систем друштвених, политичких и економских награда и подстицаја. Институције су инклузивне онда када најши-

ри део једне нације има прилику да учествује у доношењу одлука, односно онда када је политичка моћ широко дистрибуирана, али и прописно ограничена сетом писаних и неписаних, али општеприхваћених правила. У контрастној ситуацији, мале групе људи (елите) поседују монопол политичког одлучивања. Нације пропадају, сматрају аутори, онда када су институције екстрактивне, односно када се политичка и економска моћ налази у рукама елите која експлоатише остатак друштва, а не жели да ту моћ и њене бенефите дели.

Један од примера овог односа је институт владавине права, који настаје као израз тежње друштва за једнаким третманом пред законом и ограничавањем свемоћи државе. Као резултат владавине права, настаје стабилна привредна клима у којој за све актере на тржишту важе једнака правила и процедуре. У практичном смислу, то резултира заштићеним правом својине, сигурношћу спровођења уговора, правовременим решавањем могућих спорова, једноставним процедурама покретања послова, компетитивним тржиштима и слободом за грађане да бирају своје занимање, али и робу или услугу коју желе да купе. У таквој ситуацији, кажу Ачемоглу и Робинсон, постоје јасни подстицаји економском просперитету.

Да би подржали своје тврдње, аутори посвећују простор анализи већег броја студија случаја, који варирају у зависности од друштвеног, географског, али и историјског контекста: од неолитске револуције, периода пре више од десет хиљада година у коме је човечанство прешло са номадског на стационарни начин живота кроз настанак пољопривреде и припитомљавање животиња; до примера из двадесетог века који се односе на пропаст тоталитарних социјалистичких режима, али и сиромаштво у појединим земљама Африке, Латинске Америке и Азије. Ачемоглу и Робинсон идентификују факторе инклузивних, односно екстрактивних институција у бројним анализираним примерима – градећи на томе теорију да чак и земље које су сличне у погледу историје, природних ресурса, географског положаја или цивилизацијског оквира, продукују различите економске исходе у складу са сопственим институционалним изборима.

Једна од референтних одредница кроз целу књигу је тзв. Славна револуција у Енглеској, у којој су 1688. године присталице парламента одбациле стјуартовски апсолутизам, те успоставиле уставну монархију на челу са (тада) холандским владаром Вилемом Другим. Славна револуција је омогућила ширу дистрибу-

цију политичке моћи, која је, заузврат, послужила као позитивна повратна спрега у процесу ослобађања економских институција, што је непун век касније омогућило индустријску револуцију. Тако се ова, наизглед безазлена династичка промена на трону једне европске државе, уствари показала као један од камена темељаца економског развоја западног света.

Кроз књигу се идентификује одређен број таквих критичних тачака, тзв. „историјских прекретница“, у којима су нације имале ванредну прилику да промене своје институције. Такви моменти укључују револуције, ратове, ослобађања од стране власти, па чак и неполитичке процесе попут епидемије црне куге (која је утицала на слом феудализма у западној Европи) или открића нових континената. Од момента ових критичних тачака, до тада слична друштва настављају различит развој кроз процес који аутори зови институционално удаљавање (енг. *institutional drift*) – овај процес омогућава акумулацију позитивних (или негативних) повратних спрега које креирају више инклузивне, отворене, продуктивне (или, у другом случају, екстрактивне, затворене и предаторске) институције. Даљи ток историјског развоја појединих нација од ових критичних тачака обликује модерне политичке ентитете те представља узрок постојања демократских или диктаторских режима чак и данас.

Аутори те процесе описују као „зачарани круг“ и „врли круг“ (енг. *vicious and virtuous circle*). Једном када су успостављене, институције су у великој мери самообнављајуће и утичу на токове даљег развоја, у позитивном или у негативном смислу, у зависности од првобитне поставке. Ачемоглу и Робинсон сматрају да отпаднички режими, корумпирани лидери и грабљиве елите, које се обично налазе у крхким, нестабилним државама, узрокују сиромаштво кроз подршку екстрактивним политичким институцијама, које кроз неслободне политичке и субсеквентно, економске процесе, штите интересе мале елите против могуће конкуренције која би могла да им угрози или ограничи апсолутну моћ. Богатство такве елите креира хијерархијске, ауторитарне државне апарате, који затим повећавају ниво репресије над становништвом у жељи да очувају нетакнуту превласт екстрактивне елите. Страх владајућих елита од потенцијалних такмаца се види у противљењу инклузивним институцијама у обе сфере (политичкој и економској), а као један од примера аутори наводе и противљење тековинама индустријске револуције у бројним државама европског континента – између осталог и у

Аустро-Угарској (ово противљење се нпр. огледа у релативно позном укидању кметства, као и у закаснелој и често политички опструираној изградњи железничке мреже). Један од начина за излазак из зачараног круга се налази управо у историјски критичним прекретницама. Често су оне политичке, у смислу да их створи само друштво, кроз побуну широке социјалне коалиције која захтева већу инклузивност институција и учешће у подели политичке и економске моћи.

Треба нагласити да, и поред изузетно занимљивог стила и привлачног начина којим презентују своје налазе и подупируће доказе, Ачемоглу и Робинсон нису успели да избегну замку претеране репетитивности основне, а опет недовољно дефинисане дихотомије инклузивних и екстрактивних институција. То нас уводи у неколико потенцијалних проблема које њихов неоинституционалистички приступ индукује.

Пре свега, аутори у великој мери игноришу или са недовољно јаким разлозима одбацују друга објашњења различитог тока развоја друштава. Њихов уско институционалистички приступ сматра да су остали фактори са потенцијалним утицајем на развој – пре свега они који долазе из области географије, климатског поднебља, културе и њених специфичности, укључујући ту и религију – недовољни да објасне анализирани феномен богатства и сиромаштва. Штавише, приметно је игнорисање осталих фактора утицаја на економски раст, попут геополитичких кретања или образаца технолошког и научног прогреса (аутори очигледно прећутно сматрају да они произилазе из квалитета институција). У том смислу, могли бисмо рећи да фундаирање теорије искључиво на институцијама представља претерано упрошћавање изузетно комплексног проблема. Такође, приметно је да аутори нису успели довољно убедљиво да објасне сам настанак институција (биле оне инклузивне или екстрактивне), нарочито утицаја који специфичности културе и географије имају на развој специфичног типа институција у оквиру појединих друштава, што је приметно ако се осврнемо на сам почетак писане историје човечанства (нпр. развој оријенталних деспотскија у плавним сливовима великих река).

Наредни проблем налазимо у процесу доказивања хипотеза. Као што смо рекли, Ачемоглу и Робинсон своје тврдње доказују искључиво квалитативном анализом већег броја студија случаја, док са друге стране не презентују емпиријске или статистички обрађене доказе којима би подржали основне хипотезе – иако

претпостављамо да је за овакав тип истраживања било сасвим могуће извести основне варијабле које утичу на корелацију између типа институција и нивоа економског развоја. Томе је вероватно допринео питање стил и популаран приступ у презентацији аргумената за који су се аутори одлучили у намери да напишу књигу која није приступачна само академској заједници, већ и најширој јавности. Једна од последица квалитативног приступа је и чињеница да на више места аргументација књиге пати од циркуларне каузалности – наиме, није јасно да ли економске институције подстичу настанак политичких, или је обратно: инклузивне политичке институције креирају слободно економско окружење и последични просперитет. Чини се да је аргумент применљив у оба смера, што додуше утиче на квалитет објашњења.

Најзад, један од проблема којем су се и Ачемоглу и Робинсон посветили јесте и актуелни раст Кине као најбољи пример економског просперитета који настаје под ауторитарним, односно екстрактивним политичким институцијама. Аутори нису уверени да екстрактивни режими попут кинеског могу да донесу дугорочан раст – они сматрају да Кина профитира од првобитног замајца раста који дугују високом нивоу политичке централизације, али и усвајању страних технологија (дакле увозу технологије уместо стварања локалних подстицаја за креацију и иновативност); и који може да потраје и више деценија – као што је био случај са првим деценијама незауостављивог раста у некадашњем Совјетском Савезу. На дужи рок међутим, сматрају аутори, екстрактивне институције ће постати терет економском расту, те ће Кина морати или да се мења, или да се суочи са процесом опадања. И у овом случају ваља нагласити да аутори игноришу геополитичке или културолошке утицаје, усредсређујући се искључиво на институционално објашњење, што је потенцијални моменат спорења.

Књига „Зашто нације пропадају“, иако написана од стране уважених професора са цењених америчких института, није изложена очекивано крутим академским вокабуларом прилагођеним искључиво научној заједници и стручној јавности. Управо супротно, књига представља вредан покушај да се истраживање изузетно сложене теме представи широкој читалачкој јавности на занимљив, релативно једноставан, а опет интригантан и интелектуално изазован, али никако досадан начин. У крајњој линији, жар са којим аутори заступају своје

аргументе, упркос појединим мањкавостима које смо навели, сигурно ће обузети сваког иоле радозналост читаоца. На радост српске академске заједнице, али и опште читалачке јавности, књига је 2014. преведена и на наш језик, под називом „Зашто народи пропадају“, у издању издавачке куће Клио.